

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957

Bree, J.T.L.M. van

Citation

Bree, J. T. L. M. van. (2015, June 24). *De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957*. Uitgeverij Conserve, Schoorl. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/33647>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/33647>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/33647> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Bree, Han van

Title: De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957

Issue Date: 2015-06-24

Conclusie

De kwetsbaarheid van Juliana

Voor koningin Juliana moet 1956 een *annus horribilis* geweest zijn. Het West-Duitse weekblad *Der Spiegel* gooide in juni de knuppel in het hoenderhok door met ‘onthullingen’ te komen over de voor prins Bernhard onhoudbare situatie aan het hof. Hij zou klem zijn komen zitten ‘zwischen Königin und Rasputin’, en met die laatste werd Greet Hofmans bedoeld. Door anoniem als klokkenluider op te treden, wilde de prins de ‘gehypnotiseerde’ Juliana weer bij zinnen brengen en de verstoorde verhoudingen op Paleis Soestdijk herstellen. De publicatie zette een golf van gebeurtenissen in gang, die voor Juliana dramatisch uitpaktten. Weliswaar werd het koninklijk huwelijk gered, maar Juliana was degene die daarvoor een zware prijs betaalde. Op dwingend advies van een commissie van ‘wijze mannen’ onder leiding van politicus Louis Beel moest zij een streep zetten door een aantal zeer hechte vriendschappen, onder meer met Greet Hofmans; moest zij enkele bevriende personeelsleden ontslaan en moest zij de door haarzelf mee geïnitieerde Oude Loo-conferenties voortaan mijden. En dat alles niet tijdelijk, zoals zij zelf meende, maar definitief. Hoe kon het dat Juliana in dat crisisjaar zo kwetsbaar was, dat ze zo veel dierbaars moest opgeven?

Door onderzoek te doen naar de Oude Loo-conferenties is geprobeerd een antwoord te geven op die centrale vraag. Het maakte mogelijk de hofcrisis van 1956 en de aanloop daartoe te beschouwen vanuit het perspectief van de vriendenclub rond Juliana. Welke geest waarde er rond op het Oude Loo? Wat bezielde de ‘bevoorrechten’? Wat wilden zij bereiken? En vooral: welke rol speelde Juliana daarbij? Zo kan worden nagegaan of het klopt wat door *Der Spiegel* (lees: Bernhard) en in navolging daarvan in de loop der jaren door anderen is beweerd over de kring rond Hofmans. Was er bijvoorbeeld sprake van een ‘halb religiösen, halb wissenschaftlich-politischen Organisation’ die verantwoordelijk was voor de Oude Loo-conferenties en die Juliana zou beheksen? In hoeverre hadden Hofmans en de anderen politieke bedoelingen waarvoor ze de koningin gebruikten?

Bij deze studie naar de Oude Loo-conferenties kon gebruik worden gemaakt van niet eerder geraadpleegde privéarchieven van de belangrijkste betrokkenen, zoals Wim Kaiser, Frans Mijnssen en Walraven en Rita van Heeckeren. Op grond daarvan werd van binnenuit een beeld geschetst van wat de

‘voorhoede’, zoals Juliana het omschreef, voor ogen stond. Het maakt meteen duidelijk welke misverstanden er ontstonden en hoezeer de bedoelingen van de kring rond Hofmans (bewust of onbewust) verkeerd werden begrepen.

De missie van het Oude Loo

Die ‘voorhoede’ – waartoe onder anderen ook Juliana’s vriendinnen Rita van Heeckeren, Bep Pierson en Erna Mijnsen en een deel van het hofpersoneel behoorden – had een religieuze missie: het herstellen van Gods heerschappij op aarde. De groep rond Hofmans schreef de ellende in de wereld toe aan het feit dat de mens zichzelf als schepper was gaan beschouwen en de Schepper naar de achtergrond had gedrongen. Dat moest veranderen. Hoe dat moest gebeuren, kon niet geweten worden. Dat lag in de handen van God. Wel was duidelijk dat het zich vooral afspeelde op een hoger geestelijk niveau, los van de materiële aardse beslommingen, los van de banale politieke realiteit.

Om het herstel van Gods heerschappij, ofwel een ‘theocratie’, te realiseren moest iedereen, individueel zijn of haar door God uitgestippelde weg onvoorwaardelijk volgen. Greet Hofmans speelde daarbij een centrale rol. Zij stond in direct contact met de Allerhoogste en kon via doorgevingen die zij van gene zijde ontving, mensen raad geven, op weg helpen.

Iedereen moest dus zijn of haar eigen door God bepaalde weg gaan. Dat betekende dat gelovigen in hun religieuze zoektocht de verkeerde richting werden opgestuurd als ze door andere mensen bedachte regels, dogma’s en voorschriften volgden. Daarom bestond er in de Oude Loo-kring een afkeer van de georganiseerde kerken en vooral van het slaafse katholicisme. Maar ook politieke ideologieën (zoals communisme, pacifisme en fascisme) werden gezien als dwaalwegen op de route naar een door God geleide samenleving. Dat gold voor sommigen ook voor de wetenschap: de ratio had de mens weggeleid van zijn bestemming.

Een duidelijke marsroute richting ‘theocratie’ was er dus niet, daar ging alleen God over, maar wel leefde sterk het gevoel dat de basisgedachte – dat God uiteindelijk zou zegevieren – zo breed mogelijk moest worden verspreid. Daartoe dienden de Oude Loo-conferenties. Door zo veel mogelijk verschillende mensen naar Apeldoorn uit te nodigen, zou het besef dat God onoverwinnelijk was zich vanuit Nederland als een olievlek over de rest van de wereld verspreiden. De latere conferenties in het West-Duitse Urberg dienden datzelfde geestelijke doel.

Tussen 1951 en 1957 werden op het Oude Loo zeventien conferenties gehouden, met Hofmans’ rechterhand Wim Kaiser als de belangrijkste ‘voorbereider’. Daarbij waren in totaal ruim 1.500 verschillende deelnemers uit binnen- en buitenland aanwezig – onder wie vooral buitenkerkelijke christenen, quakers en theosofen, maar ook moslims en hindoes ontbraken niet. Er werden zo’n honderd voordrachten gehouden (onder meer door de toen wereldberoemde joodse filosoof Martin Buber) over de meest uiteenlopende onderwerpen, maar in principe waren het allemaal individuele reflecties op de

basisgedachte ‘God is onoverwinnelijk’. Weliswaar was er op het Oude Loo veel aandacht voor mystici van diverse pluimage, voor oosterse religies en voor de islam, maar in wezen stond het christendom centraal. Uit de overwegend positieve reacties van de deelnemers blijkt dat de sfeer op de bijeenkomsten de meeste indruk maakte. Het samen met gelijkgestemden in een koninklijke omgeving nadenken, soms in stilte, over Gods bedoeling met de wereld, werd als heel bijzonder ervaren – zeker ook door Juliana, die vrijwel geen bijeenkomst oversloeg en er met volle teugen van genoot.

In de optiek van Hofmans en Kaiser was het Oude Loo onderdeel van een groter plan, met Nederland als gidsland. God had in 1948 met de inhuldiging van Juliana het signaal afgegeven dat er een nieuw tijdperk begonnen was. ‘Inzet van de Theocratie’ – zo had Hofmans doorgekregen. De nieuwe koningin zou de wereld laten zien dat het anders kon, dat het anders moest. Het ondertekenen van de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië in 1949 werd eveneens in dat licht gezien: eindelijk was er een staatshoofd dat niet aan aardse macht hing, maar een hoger belang diende. En dat deed het Oude Loo evenzeer.

Voor Juliana was een cruciale taak weggelegd. Overal ter wereld kon zij door middel van haar toespraken de geesten rijp maken voor de ‘theocratie’. Dat deed ze ook, maar op zeer subtiële wijze. Haar zelfgeschreven redevoeringen bevatten ogenschijnlijk onschuldige godsdienstige uitspraken: dat God als schepper gehoorzaamd diende te worden, dat iedereen zijn eigen weg moest zoeken en dat na-aperij fout was. Aan die ‘gecodeerde’ boodschappen konden buitenstaanders geen aanstoot nemen, terwijl ze door de goede verstaanders (lees: Hofmans, Kaiser en de anderen uit de Oude Loo-kring) begrepen werden als behorend bij hun geestelijke missie.

De voorbereiders van de Oude Loo-conferenties was er alles aan gelegen om niet als ‘sekte nummer zoveel’ te worden afgeschilderd. Dat wilden ze ook niet zijn: er was immers geen vastomlijnde leer. Het was bovendien noodzakelijk dat zoveel mogelijk gelovigen mee zouden doen. En om dat te bereiken, kreeg iedereen in principe slechts één keer een uitnodiging voor de Oude Loo-conferenties. Dit was mede bedoeld om ongewenste groepsvorming te voorkomen. Daarnaast werden – op verzoek van minister-president Willem Drees – ook vertegenwoordigers van verschillende kerkgenootschappen uitgenodigd voor het Oude Loo.

Kortom: de Oude Loo-kring waarmee Juliana zich zeer verwant voelde, streefde naar een vreedzame door God geleide wereld. Dat was – zeker ook gezien de afkeer van door mensen bedachte ideologieën – iets heel anders dan een politiek pacifisme. Het was een religieus pacifisme. Er was dus geen sprake van een ‘half religieuze, half wetenschappelijk-politieke organisatie’, zoals *Der Spiegel* beweerde. Integendeel: van politiek en wetenschap moesten Kaiser en co niets hebben.

Bovendien blijkt nergens uit dat Juliana klakkeloos deed wat Hofmans en Kaiser voorschreven of dat ze door hen ‘gehypnotiseerd’ zou zijn – zoals prins

Bernhard via het West-Duitse blad naar buiten had gebracht. Er zijn meerdere momenten geweest dat met name Kaiser woedend was op de koningin, bijvoorbeeld omdat zij voor de Oude Loo-conferenties mensen uitnodigde die in zijn ogen niet de juiste instelling hadden. Juliana mag dan voor de 'bevoorrechten' van het Oude Loo als een boegbeeld hebben gegolden en hun ideeën in de wereld over het voetlicht hebben gebracht, in haar koninklijke rol kleurde zij keurig binnen de staatsrechtelijke lijntjes. Ze wist privé en publiek te scheiden: Juliana sprak zich in de beslotenheid van het Oude Loo nadrukkelijker uit dan in het openbaar als staatshoofd. Het lijkt erop dat Juliana – die zich in haar religieuze passie gesteund wist door haar moeder Wilhelmina – niet zozeer beïnvloed is geweest door de kring van het Oude Loo, maar door Hofmans en de anderen werd bevestigd in de religieuze opvattingen die ze al langer had.

Wellicht was voor Juliana één element nog belangrijker dan de religieuze missie die ze mee wilde helpen verwezenlijken. Dat was haar vriendschap met de leden van de groep rond Hofmans. Met een verwijzing naar een dichtregel van Jacob Israël de Haan zou gezegd kunnen worden dat Juliana 'naar vriendschap zulk een mateloos verlangen' had. Bij vriendschap hoorde in haar visie ook onvoorwaardelijke trouw en volkomen eerlijkheid. Dat eiste ze van haar vriendinnen. En die eerlijkheid ontving de vorstin ook.

Kritiek op de Oude Loo-kring

Dat Juliana zich met een groep gelijkgestemden boog over Gods bedoeling met de wereld, lijkt op het eerste gezicht vrij onschuldig – zeker in een tijd dat vrijwel iedereen in Nederland op een of andere manier godsdienstig was. Toch riep een aantal elementen vragen op. Het werd, onder meer door Eleanor Roosevelt, nogal aanmatigend gevonden dat de Oude Loo-kring meende in direct contact te staan met de Allerhoogste. Daarnaast viel de nadrukkelijk beleden afkeer van kerken logischerwijs niet in goede aarde bij diverse dominees die de Oude Loo-conferenties bezochten. Minister-president Drees had daar eveneens problemen mee. Hij wenste niet dat Juliana te nadrukkelijk geassocieerd zou worden met antikerkelijke opvattingen. Het staatshoofd hoorde boven de partijen te staan. De voorbereiders van het Oude Loo kwamen ook aan deze wens van Drees tegemoet: Juliana werd vanaf 1952 naar buiten toe niet langer geafficheerd als boegbeeld van de conferenties.

Niet alleen de rol van Juliana op het Oude Loo, ook het uitnodigingsbeleid voor de conferenties riep vragen op bij het kabinet. Soms ten onrechte, zoals bleek uit het misverstand rond Sarvepalli Radhakrishnan. De Indiase filosoof en ambassadeur in Moskou stond op een lijstje met mogelijke sprekers, maar werd niet uitgenodigd omdat Van Heeckeren duidelijk maakte dat zoiets gezien zijn diplomatieke status niet kon. In Den Haag wist men wel dat het Oude Loo Radhakrishnan wilde vragen, maar niet dat hij door ingrijpen van Juliana's particulier secretaris van de lijst was gehaald. Daardoor ontstond onder anderen bij minister van Buitenlandse Zaken Stikker en vermoedelijk

ook bij andere kabinetsleden de indruk dat de voorbereiders van het Oude Loo geen rekening wensten te houden met de precaire staatsrechtelijke positie van de koningin. Het misverstand droeg bij aan het negatieve imago van de conferenties en de kring rond Hofmans.

Dit alles versterkte het idee dat er zich, ondanks alle pogingen om het tegendeel te benadrukken, rond Hofmans toch een soort sekte had gevormd. En er was meer dat daarop leek te wijzen. Want hoewel er geen sprake was van een duidelijk omschreven leer, was er wel een soort profetes (Hofmans), die speciale, helderhorende gaven bezat, en een soort dogmaticus (Kaiser), die de zuiverheid van het gedachtegoed bewaakte. Er leek een 'inner circle' te zijn, een groep mensen die in tegenstelling tot de oorspronkelijke stelregel wel vaker dan één keer een uitnodiging voor het Oude Loo ontving.

Daar kwam bij dat de kring rond Hofmans een bijzonder taalgebruik bezigde. Vooral Kaiser had er een handje van om rijkelijk met moeilijke woorden te strooien, maar ook Hofmans hield er een eigen idioom op na, die haar doorgevingen vaak raadselachtig maakten. Degenen die bij het Oude Loo betrokken waren, hadden (meestal) wel een idee wat er zo ongeveer werd bedoeld, maar voor buitenstaanders was er vaak geen touw aan vast te knopen. Dit taalprobleem speelde een niet te onderschatten rol bij de gesprekken die de commissie-Beel voerde met bijvoorbeeld Hofmans. Wat zij zei, werd eenvoudigweg prietpraat gevonden. Ook dat straalde negatief af op het Oude Loo en daarmee op Juliana.

Wat het beeld voor de buitenwacht verder vertroebelde was dat de koningin een aantal van haar vrienden als personeel in dienst had. Zo behoorden particulier secretaris Walraven van Heeckeren van Molecaten, diens moeder grootmeesteres Adolphine Agneta van Heeckeren van Molecaten en hofdame Hannie van Till-Tutein Nolthenius tot de groep rond Hofmans. Ook kamerheer Gerrie van Maasdijk kon tot Juliana's vriendenkring worden gerekend, al was hij niet betrokken bij het Oude Loo.

Deze 'infiltratie' van Hofmansgetrouwen op Paleis Soestdijk voedde het vermoeden dat Hofmans haar macht langzaam maar zeker had uitgebreid en op die manier haar grip op Juliana had vergroot. Oud-voorbereider Van Dijk sprak zelfs van 'een doelbewust streven van een complot' en waarschuwde bevriende politici en de BVD daarvoor. Hij maakte echter nergens duidelijk waartoe die samenzwering zou dienen. In het onderzoek naar de Oude Loo-conferenties is geen spoor van bewijs gevonden dat Hofmans uit zou zijn op macht. Daar was zij niet mee bezig. Maar alleen al de suggestie van een complot, waar ook in *Der Spiegel* gewag van werd gemaakt, maakte Juliana kwetsbaar en versterkte het beeld dat zij een willoze speelbal van een kwaadwillende groep fanatici was.

Dat werk en privé door elkaar liepen, zorgde overigens wel voor onduidelijke verantwoordelijkheden. Walraven van Heeckeren ging uit bezorgdheid over het welbevinden van zijn vriendin/bazin zijn ambtelijke boekje soms te buiten door Juliana adviezen te geven aangaande haar omgang met prins

Bernhard – iets wat hij als vriend wel, maar als ondergeschikte niet behoorde te doen. Voeg daarbij dat de vrienden van Juliana (te) weinig oog leken te hebben voor de ingewikkelde en precaire staatsrechtelijke positie van de vorstin. Van Hamel sprak daar, tevergeefs zo lijkt het, onder meer Erna Mijnsen rechtstreeks op aan. In wezen begrepen Erna, Bep en Rita en de anderen niet wat er verkeerd kon zijn aan de missie waar zij zich met hart en ziel voor inzetten. Zij zagen dat Juliana gelukkig was op het Oude Loo en gunden hun vriendin dat van harte. Zij zagen ook dat Juliana ongelukkig was in haar huwelijk en gaven daarom de raad niet alles te pikken van haar overspelige echtgenoot.

Meer nog dan de geur van sektarisme rond het Oude Loo, de vage doorgevingen van Hofmans, de gebezigde taal en het toenemend aantal Hofmansgetrouwen aan het hof, was het de persoonlijkheid van Wim Kaiser die Juliana en haar vriendenkring op negatieve wijze parten speelde. De zelfbenoemde ideoloog van het Oude Loo was dogmatisch ondogmatisch. Hij had de waarheid in pacht – de waarheid dat iedereen zijn eigen, individuele weg moest gaan. Volgens Kaiser waren de boodschappen van Boven daarbij leidend. Opvallend genoeg dacht Hofmans zelf daar genuanceerder over: zij meende dat iedereen met de doorgevingen moest doen wat hem of haar goeddunkte.

Dat de doorgevingen voor Kaiser dwingende voorschriften waren, had hij in 1948 zelf in praktijk gebracht door na een boodschap van Hogerhand ontslag te nemen, de huur van zijn woning op te zeggen en met zijn jonge gezin in een soort hutje op de hei te gaan zitten om zich volledig te wijden aan zijn werk in dienst van God. Die onvoorwaardelijke overgave maakte indruk op Juliana, Wilhelmina, Bernhard en vele anderen.

Maar Kaiser meende dat iedereen zijn van God gegeven opdracht boven alles diende te stellen. Wie dat niet deed, kon op zijn toorn rekenen. Compromissen sluiten kwam in zijn vocabulaire niet voor. Het was alles of niets. Omdat hij zijn kritiek zonder onderscheid des persoons uitte, kreeg de rechtlijnige Kaiser het met vrijwel iedereen aan de stok – niet alleen met genodigden, maar ook met andere voorbereiders van de Oude Loo-conferenties als die in zijn ogen niet gepassioneerd genoeg bezig waren en niet deden wat volgens hem gedaan moest worden. De snel gekwetste Kaiser bezorgde met zijn gedram het Oude Loo een kwalijke reputatie.

Dat gebeurde zijns ondanks. Kaiser was in wezen geen slecht mens, maar had een schrijnend gebrek aan empathisch vermogen. Dat werd ook door Greet Hofmans gezien. Bij zijn doodsbed typeerde zij Kaiser als volgt: 'Hij had een groot gevoel voor de mensheid, maar geen gevoel voor mensen'.¹ Kaiser streefde niet naar wereldlijke macht. Hij zette zich volledig in voor wat hij als een Goddelijke en dus heilige opdracht beschouwde. Maar de manier waarop hij dat deed, riep vooral veel weerstand op en afkeuring. En daar schuilt meteen een belangrijk deel van de tragiek in van de zich onbegrepen wetende Kaiser.

Tegenwerkende tijdgeest

Juliana had niet alleen last van de wijze waarop tegen haar vriendenkring en de conferenties op het Oude Loo werd aangekeken. De koningin had op meerdere terreinen de tijdgeest tegen. In het decennium na de Tweede Wereldoorlog vierde de Koude Oorlog hoogtij. De ideologische strijd tussen het kapitalistische vrije westen en het communistische Oostblok beheerste het (politieke) denken. In Nederland en andere West-Europese landen werden communistische en pacifistische partijen verdacht van heulen met de vijand en alles wat neigde naar de zogeheten Derde Weg, de stroming die een alternatief zocht tussen beide machtsblokken, werd eveneens verketterd.

Dat *Het Parool* in de Amerikaanse toespraken van Juliana denkbeelden hoorde doorklinken ‘die men bij pacifisten, mensen van “de derde weg” en sommige mystici pleegt aan te treffen’, was dan ook een zware vorm van kritiek. Voor de goede verstaander (en dat waren in 1952 slechts een handjevol politieke en journalistieke ingewijden) was duidelijk dat de krant suggereerde dat de koningin onder invloed was geraakt van foute denkbeelden. Hofmans en het Oude Loo werden niet met zoveel woorden genoemd, maar wel bedoeld.

De kring rond Hofmans – en dus ook Juliana – werd zo verdacht gemaakt. Het droeg ook bij aan de suggestie dat Hofmans de redevoeringen zou hebben gedictieerd. Dergelijke aantijgingen waren niet terecht (zoals later ook de auteur van het betreffende redactionele commentaar, Frans Goedhart, zou toegeven), maar zetten wel de toon.

De vrouwenemancipatie die door de Tweede Wereldoorlog een impuls leek te hebben gekregen, ging na 1945 deels weer de ijskast in – en dat is de tweede voor Juliana nadelige ontwikkeling. In Nederland kreeg de toch al dominante gezinsideologie juist een extra impuls. De gedachte dat de man als kostwinner de scepter behoort te zwaaien en de vrouw in de wieg is gelegd om het huishouden te runnen, werd breed gedragen. Wettelijk was vastgelegd dat de man het hoofd van de echtverbintenis was. Dat maakte de staatsrechtelijke positie van Juliana nogal merkwaardig. Zij was koningin van een land waar getrouwde vrouwen handelingsonbekwaam waren en niet in overheidsdienst mochten werken. Zij was dus staatshoofd, maar thuis ondergeschikt aan haar echtgenoot. Prins Bernhard liet ook niet na te benadrukken dat Juliana de ‘baas’ was in het land, maar hij de baas in huis.

Door die gezinsideologie werd indertijd met de nodige argwaan gekeken naar oudere, vrijgezelle dames. Die hadden de huwelijksboot en daarmee hun vrouwelijke opdracht gemist. Dat gold bijvoorbeeld voor ‘juffrouw’ Hofmans, die bovendien door haar mediamieke gaven extra verdacht was en als een soort van heks, een intrigante, een Raspoetin kon worden neergezet.

Juliana werd als vrouw ondanks het feit dat zij de hoogste functie in het land bekleedde en uitermate populair was, door de heren politici niet altijd even serieus genomen. Ze was bepaald geen ‘honorary male’, niet ‘one of the boys’. Ze benadrukte juist haar ‘mevrouw’-zijn en haar moederschap. Boven-

dien hield ze zich nadrukkelijk bezig met ‘softe’ vrouwenzaken als religie, maar deed dat met een onvrouwelijke koppigheid.

Dat werd niet op prijs gesteld, zoals onder meer bleek bij de discussies in 1952 over de toespraken die Juliana in de Verenigde Staten wenste te houden. Ook bij de gesprekken met de commissie van ‘wijze mannen’ in 1956 vond Juliana, net als Wilhelmina en Hofmans, amper gehoor. De katholieke politicus Louis Beel was in de commissie de centrale man. Hij had zich in de jaren daarvoor laten kennen als een fervent verdediger van de gezinsideologie en stond vierkant achter Bernhard. Dat Beel het onderzoek naar de huwelijkspekriken op Paleis Soestdijk zou leiden, was dan ook niet gunstig voor Juliana. Vooral omdat een ander lid van de commissie, oud-oorlogspremier Gerbrandy, een orthodoxe protestant was die niet echt openstond voor buitenkerkelijke religieuze aspiraties zoals geventileerd op het Oude Loo. Nog altijd is niet duidelijk hoe die voor Juliana ongunstig samengestelde commissie-Beel precies tot stand is gekomen en wat haar rol daarbij geweest is.

In de naoorlogse periode vervulden bovendien de katholieke en protestantse kerken een centrale maatschappelijke rol – en ook dat was ongunstig voor het Oude Loo. Tachtig procent van de Nederlanders behoorde tot een kerkgenootschap. De kerken waren door hun verzetsrol versterkt uit de oorlog gekomen en leverden ook een bijdrage aan de ideologische strijd van het vrije westen tegen het goddeloze communisme van de Sovjet-Unie en de andere Oost-Europese heilstaten. De antikerkse houding van het Oude Loo werd dan ook afgekeurd. En dat terwijl de in Apeldoorn geventileerde opvattingen in wezen zeer christelijk waren en ook niet ‘zweverig’. Het geloof dat God allesbepalend is, werd immers ook buiten Apeldoorn breed gedragen, zoals de nader beschouwde religieuze opvattingen van bijvoorbeeld Marga Klompé, Wim Beyen en Hilda Verwey-Jonker duidelijk maakten. Maar dat religieuze gevoel werd door het overgrote deel van de bevolking in kerkelijk verband beleefd en dat was op het Oude Loo precies niet de bedoeling.

Ook op andere terreinen zat het Oude Loo in zekere zin net naast de tijd. In Apeldoorn werd gesproken over middeleeuwse mystici, Krishnamurti en oosterse religies en werden moslims uitgenodigd. In dat zoeken naar de betekenis van andere godsdiensten waren de conferenties in zekere zin hun tijd vooruit: vanaf de jaren zestig zouden velen naar India, Tibet of Nepal afreizen om zich daar over te geven aan nieuwe spirituele ervaringen. In de jaren vijftig was dat nog verre van vanzelfsprekend. Het Oude Loo was echter geen voorbode van de *New Age*. Het was eerder traditioneel in de zin dat het de christelijke God centraal stelde en Jezus als na te volgen leidsman beschouwde. Bijbelfiguren als Job en Abraham werden om hun onvoorwaardelijke ‘verticale gehoorgeving’ aan de Heer voortdurend ten voorbeeld gesteld.

Opvallend was dat op het Oude Loo de vrouwen in de meerderheid waren en min of meer op voet van gelijkheid omgingen met de mannelijke deelnemers. Dat was in die tijd niet heel gebruikelijk. Tegelijkertijd was op het Oude Loo geen plaats voor de jeugd, die immers niet over de rijpheid beschikte om

te begrijpen waar het allemaal om ging. De jeugdcultuur van de jaren zestig vond in het Oude Loo dan ook geen voorafspiegeling.

Na 1956 zou 'alles' gaan schuiven, mede dankzij de groeiende welvaart. In Nederland verloren de zuilen langzaam maar zeker hun kracht, in het verlenge daarvan liepen kerken leeg en werd religieuze beleving voor veel gelovigen individualistischer en eclectischer, zeker met de opkomst van de *New Age*. Daarnaast lieten niet alleen vrouwen, maar ook jongeren zich maatschappelijk steeds meer gelden. Maar al die ontwikkelingen kwamen voor het Oude Loo (en dus ook voor Juliana) te laat.

Als het gaat om de afkeuring die het Oude Loo ten deel viel, is een nuancering op zijn plaats. De omvang van die kritiek mag niet worden overschat. Tot 1956 hadden de meeste Nederlanders geen weet van het bestaan van de bijeenkomsten in Apeldoorn en wisten dus niets van de opvattingen die daar heersten. Juliana zou er in 1956 ook op wijzen dat de beslotenheid van de conferenties mede was bedoeld om andersdenkenden niet voor het hoofd te stoten. Het was ook slechts in relatief kleine kring bekend wat zich op en rond het hof afspeelde. Tot de ingewijden behoorde de spraakmakende elite van politici en journalisten. En juist zij hadden weinig of geen affiniteit met de wereld van Hofmans en het Oude Loo. Opvallend is bovendien dat tot 1956 de naamsbekendheid van Greet Hofmans niet erg groot was: in artikelen werd ze zelden of nooit genoemd en bijvoorbeeld minister Beyen spelde haar naam stevast verkeerd als 'Hofman'.

Juliana klemgezet

Het Oude Loo had het tij niet mee en ook de mysterieuze doorgevingen van Hofmans, het soms merkwaardige taalgebruik van de kring en het gedram van mensen als Kaiser droegen niet bij aan een positieve waardering van de missie waar Juliana met hart en ziel aan verknocht was. Toch lijkt dit alles niet genoeg om te verklaren waarom de ogenschijnlijk onschuldige conferenties en alles wat daarbij hoorde de koningin in 1956 in zo'n lastig pakket brachten.

Want constitutioneel was er evenmin een probleem, zoals minister-president Willem Drees niet naliet te benadrukken. Alle handelingen van de koningin hadden (toegegeven: soms met moeite) de goedkeuring gekregen van het kabinet. In de zaak van oorlogsmisdadiger Lages trad Juliana veel minder eigengereid op dan lang is verondersteld en ook haar aanvankelijk omstreden en door prins Bernhard gehekelde 'Amerikaanse' toespraken waren ministerieel gedekt. Na 1952 waren er eigenlijk geen problemen meer gerezen tussen koningin en kabinet. Ook in het crisisjaar 1956 gedroeg Juliana zich, ondanks de grote druk waaronder zij moest werken, staatsrechtelijk voorbeeldig en handelde ze onder meer de lastige kabinetsformatie volgens de regels af.

Wat was dan wel het probleem? Het Oude Loo lijkt onderdeel te zijn geworden van een soort machtsstrijd die Juliana uitvocht met haar echtgenoot prins Bernhard. Eind 1949 was het huwelijk onder druk komen te staan,

waarbij de prins met een beschuldigende vinger richting Hofmans wees. Hij ontzegde ‘doorgeefster’ daarom de toegang tot Paleis Soestdijk, maar daarmee waren de problemen niet voorbij.

In 1955 escaleerden de verhoudingen tussen koningin en prins. Juliana kreeg steeds meer moeite met de buitenechtelijke relaties van haar man en ook zijn betrokkenheid bij de Bilderberg-conferenties zinde haar niet. Gezien de chronologie van de gebeurtenissen, ligt het voor de hand dat vooral de pogingen van Juliana de prins – via Drees – onder een soort curatele te stellen en hem onder meer het voorzitterschap van Bilderberg te ontzeggen, voor Bernhard de druppel waren die de emmer deed overlopen. Door te lekken naar de buitenlandse pers (eerst naar Sefton Delmer en vervolgens *Der Spiegel*) ging hij vol in de tegenaanval.

Bernhard lijkt daarbij vooral oog te hebben gehad voor zijn eigen hachje. De prins lijkt zijn eigen vrienden en vriendinnen belangrijker te hebben gevonden dan zijn echtgenote, maar moest zijn huwelijk met haar wel in stand houden, want het leven dat hij leidde was daaromheen gebouwd. Hij wilde dat leven voortzetten, zonder de kritiek daarop van zijn echtgenote en/of haar vriendenkring. Juliana’s eerste biografen hadden het vermoedelijk dan ook goed gezien toen zij concludeerden: ‘Het vermoeden rijst dat Bernhard een gunstig image van hemzelf [...] belangrijker vond dat een oplossing “in de minne” op Soestdijk’.²

De prins bracht de vrienden van Juliana ernstig in diskrediet door ze te beschuldigen van sektevorming, communistische sympathieën en machtswellust en door Hofmans met Raspoetin te vergelijken. Juliana zou, aldus de prins, het willoos slachtoffer zijn van de intriges van Kaiser en co. Het waren merendeels onzinnige verdachtmakingen, maar deze Koude Oorlogretoriek ging er bij bevriende journalisten en politici, die toch al zo hun twijfels hadden over wat er rondom Juliana allemaal gaande was, in als Gods woord in een ouderling.

Ook Beel, Gerbrandy en Starckenborg Stachouwer, de drie wijze mannen, leken Bernhards visie te volgen. Bovendien vond het kabinet-Drees, met voorop minister van Buitenlandse Zaken Beyen, Bernhards betrokkenheid bij Bilderberg niet bezwaarlijk, maar eerder bevorderlijk voor de Nederlandse (handels)belangen. Bilderberg was voor Drees, Beyen en Beel bekend terrein, terwijl het Oude Loo voor hen ongrijpbaarder en daarmee risicovoller was. Ze begrepen waar Bernhard mee bezig was, maar wat Juliana bezielde, begrepen ze niet of wilden ze niet begrijpen. Het deed er in hun optiek ook niet toe.

Cruciaal in de hofcrisis van 1956 was namelijk dat Drees en Beel hetzelfde belang hadden als Bernhard: het huwelijk van koningin en prins moest worden gered en abdicatie moest worden voorkomen. Daaraan werd alles ondergeschikt gemaakt. En dus trok de koningin – kwetsbaar geworden door de grotendeels onterechte verdachtmakingen – aan het kortste eind en moest zij de omgeving waarin ze zich acht jaar lang gelukkig had gevoeld, het Oude Loo, vaarwel zeggen. Voorgoed, zo bleek spoedig. Terwijl ze in *Der Spiegel*

was afgeschilderd als ‘eine weiche weibliche Seele’, maakte Juliana uiteindelijk een rationele (‘mannelijke’) keuze voor haar huwelijk en voor de monarchie, en volgde ze niet haar hart.

Juliana's keuze leidde tot heftige confrontaties met haar vriendinnen, met name met Rita van Heeckeren. Zij en ook Erna Mijnsen en Bep Pierson voelden het zwichten voor de wensen van Bernhard, want zo zagen zij dat, als ver raad aan hun hoge, door God gegeven opdracht. In hun ogen had Juliana een verkeerde afslag genomen en dat lieten ze onverbloemd weten. Met name het feit dat Juliana naliet in het openbaar Hofmans te verdedigen, viel bij hen verkeerd. Hofmans zelf daarentegen lijkt voor Juliana's stappen wel begrip op te hebben kunnen brengen, zoals ze Van Hamel liet weten.

De eerlijkheid van haar vriendinnen mag dan door de vorstin gewild en gewaardeerd zijn, ze leidde wel tot een voor haar zeer pijnlijke breuk. Juliana kwam aan twee kanten klem te zitten. De vriendengroep van het Oude Loo keerde zich van haar af en tegelijkertijd bleef haar echtgenoot zijn uithuizige gang gaan. Ook na 1956 bleef Bernhard Bilderberg, zijn journalistieke en zakelijke vrienden en zijn maîtresses trouw – met alle gevolgen van dien.³ En Juliana? Nadat het stof van de hofperikelen enigszins was neergedaald, vroeg zij Annie M.G. Schmidt een blijspel te schrijven voor haar en de vriendinnen die zij nog over had⁴ – zodat zij kon gaan toneelspelen.

